

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ЯПОНСЬКОГО САДУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ХУДОЖНІЙ АСПЕКТ

Обуховська Л. В., студентка кафедра комп'ютерних технологій дизайну
Національний авіаційний університет, м. Київ

Анотація. Стаття ставить на меті проаналізувати витoki, розвиток, планування і наповнення японських садів Середньовіччя, особливості стилю посаджень. Прослідковано філософський зміст створюваного зеленого середовища, а також на основі останнього – принципи їх художнього оформлення.

Ключові слова: дзен-буддизм, сухий сад, сад моху, сад води, пейзажний сад

Аннотация. **Обуховская Л. В. Принципы создания японского сада Средневековья: философско-художественный аспект.**

Статья ставит за цель проанализировать истоки, развитие, планировку и напoлнение японских садов Средневековья, особенности стиля насаждения. Прослежено философский смысл создаваемой зеленой среды, а также на основе последнего – принципы ее художественного оформления.

Ключевые слова: дзен-буддизм, сухой сад, сад мхов, сад воды, пейзажний сад

Summary. **Obukhovska L. The Principles of the Creation of the Japanese Garden in the Middle Ages: the Philosophical-Artistic Aspect.**

The purpose of the article is to analyze sources, development, planning and filling of the Japanese garden in the Middle Ages, peculiarities of the planting style. Here has been looked after philosophical sense of creating green environment and on this base – the principles of its artistic design.

Key words: dzen-buddizm, dry garden, moss garden, water garden, landscape garden.

Постановка проблеми. Перші відомості про Японію Європа отримала ще в епоху Середньовіччя, відкривши її разом зі сміливцями-мандрівниками як країну небаченої чемності та казкового багатства. Ці уявлення домінували й тоді, коли в XVII-XVIII ст. спочатку португальськими, а потім голландськими купцями та місіонерами були оприлюднені численні факти з життя та історії цієї далекої для європейців держави. А проникнення до Японії буддизму, китайської суспільно-політичної думки, писемності суттєво вплинули на її подальший культурний і суспільний розвиток. Демократичність – ось та особливість, котра вирізняє серед інших всю японську культуру, в якій обожнення природи, що лежало в основі стародавньої національної релігії – синтоїзму, створило таке виключно японське явище, як мистецтво садів.

Об'єктом даного дослідження є дизайн садово-паркового середовища японського саду за часів становлення феодалізму. Предметом є філософсько-художній аспект японського саду. Розглянемо планування за цим стилем та просторове вирішення садів, тенденції забудови та принципи їх оформлення, а також яке внутрішнє смислове навантаження вони несли і з чим це було пов'язано. **Мета** полягає передусім у виділенні домінант саду (чи парку). Варто прослідкувати послідовність і хід наскрізної ідеї у створенні зеленого середовища та виявити паралелі з іншими типами оформлення паркового середовища, якщо такі взагалі є. Слід виявити завдання, що стояли перед

архітекторами та митцями Середньовіччя під час створення садово-паркового середовища, з'ясувати, чим вони керувалися, як розвивалися їх творчі ідеї, настрої. Дана проблематика з приводу конкретних, вище поставлених питань була б не зайвою для архітекторів і дизайнерів ландшафту, діячів культури та мистецтва, мистецтвознавців сьогодення, оскільки актуальність даної проблеми підтверджується розповсюдженням використанням екзотичного саду в оздобленні замиської садиби або внесенням такого релаксаційного елементу, як зимовий сад, у проектування і оформлення котеджів чи офісів, не кажучи вже за офісні центри, де ця зона відпочинку вже стала обов'язковою. А щодо стилю, то зазвичай у таких випадках надається перевага японському саду, оскільки він найбільше підходить для завершення мінімалістичного вирішення офісного інтер'єру. Виходячи з цього, спеціалістам у цій сфері слід звернути увагу на такий стиль у царині зеленого середовища, як японський сад, щоб виділити його переваги і недоліки, зробити висновки, що допоможуть поповнити мистецький досвід, який можна застосувати для створення різного роду садово-паркового середовища чи зон відпочинку в майбутньому, а від чого утриматися.

Результати дослідження. Основне призначення японського саду – викликати у людини відчуття краси у звичайному, повсякденному. Згідно дзенської релігії зовнішнє не суттєво, головне знаходиться всередині. Японські сади, на противагу європейським композиціям, мають на увазі, що у природі вже є все – і краса, і розум, і одухотворення. Людина лиш виражає волю природи, тому її закони для людини обов'язкові і священні, як її власні моральні закони [5, с. 99].

Дзенське сприйняття світу з його прагненням до вияву сутнісного сприяло такому розумінню природи, коли будь-яка її часточка усвідомлюється як прояв сил Всесвіту. Це світобачення склало основу унікального мистецтва японських садів (до речі, його розвиток в Японії припадає на період історії мистецтва Асикага, або Муроматі, 1334-1572 [2, с. 633]), визнаного феномена світової культури, що повноцінно існує й нині. Як художнє явище японський сад заявив про себе ще в X ст., однак унормування правил його творення почалося у XIV ст. з досягненням майстрами пейзажів таких високих результатів, що забезпечили наступний розквіт їхнього дивовижного ремесла. Дитя Середньовіччя, японський сад був символічним у всіх своїх елементах, на всіх рівнях сприйняття, а надто – у своєму загальному розумінні як образу буття в його космічній нескінченності. Кожна деталь рукотворного пейзажу працювала на розкриття суті світового універсуму, втіленого в природі, а, отже, й сутності самої людини. Природний матеріал – рослини, каміння, вода, пісок – наповнювався глибоким філософським змістом, однак і сам по собі залишався привабливим для серця японця, здатного тонко відчувати природу, жити з нею в єдиному ритмі, бачити в гармонізації стосунків з нею сенс свого існування.

У X-XII ст. сад був частиною архітектурної композиції палацу й орієнтувався на стиль його життя, а з розповсюдженням дзен-буддизму (XII-XIII ст.) став важливим елементом храмових комплексів [3, с. 120]. Його розміри – в кілька квадратних метрів чи в масштабах парку – не змінювали загальної спрямованості садових композицій на духовне єднання людини і світу. Вона не зазнає змін і в пізньому Середньовіччі, коли світські сади здобудуть значення необхідної складової традиційного житла.

На поч. XIV ст. з'явилися перші монохромні пейзажі – суйбоку. Їх творцями були ченці дзенських монастирів (до речі, запозичення китайського живопису періоду південних Сунів) [1, с. 467]. Споглядально-філософський характер сунських пейзажів, їх образний лад, заснований на широкому узагальненні, на передачі глибини та безмежності простору, на лаконізмі засобів вираження, що передбачає вивчення життя і форм природи, відповідали й основній думці дзен-буддизму, який розглядав природу як вищий прояв істини, гармонії та краси.

Розглядаючи скомпоновані для споглядання садові майданчики чи прогулюючись садом, людина відчувала себе залученою до складного процесу осягнення істини. Канон садового мистецтва, що складався віками, вимагав від глядача знання його філософсько-художнього шифру і зменшував можливість вільних інтерпретацій, відірваних від природного знаку. Присвячені цьому духовному заняттю трактати, довідники, посібники не оминали жодної деталі, давали скрупульозну класифікацію типів садового облаштування. Згідно з нею все різноманіття існуючих зразків зводилося до сухих садів, садів моху, садів води і пейзажних садів. У перших знаком виразності ставали камені, розташовані окремо чи групами, галька чи пісок, а також підібрані за формою й кольором листя чагарники. Різна фактура й колір моху, нерідко підкреслені площинами, критими гальками, склали основу садів моху. Змістовим центром третіх була вода, представлена водопадами чи спокійними водоймами. Пейзажні ж сади вбирали в себе все розмаїття композиційних природних елементів, створюючи своєрідну ілюзію життєвого простору, в якому людина відчувала б усю свою природну повноту.

Японські сади розрізнялися і за своїми функціями [5, с. 101]. Невеликі сади, що мали іноді площу всього лише в кілька квадратних метрів, призначалися тільки для розглядання. А більш значніші за розмірами (умовно кажучи, парки) могли слугувати й для прогулянок. Малі сади частіше за все були розташовані коло храмів або пов'язані з традиційним житловим будинком, складаючи логічне й композиційне продовження його інтер'єру.

Палацові і храмові сади, підпорядковані загальному канону, не розрізнялися за типологічними властивостями. Переважало в них зображальне начало, спрямоване на пізнання краси як вищої форми єднання з божественними силами. Особливо інтенсивним будівництвом відмічені XVI-XVII ст., коли були створені величні палацово-паркові ансамблі. Стиль сьоїн виявився найбільш

повним вираженням тих особливостей побуту, життя, культури, художніх уявлень, які відрізняли останнє століття епохи зрілого феодалізму. Такими прикладами є архітектурний ансамбль Нісіхонгандзі та імператорський палац Кацура на захід від Кіото вздовж річки Кацура [1, с. 463].

Коли ж освоєння дзен-буддизму змінило структуру японського світобачення, поклавши в його основу поетично-асоціативний спосіб мислення; в садовій творчості на перший план вийшов філософський смисл, посилилося значення символізму. У монастирях секти дзен традиційний сухий пейзаж почав втрачати барвисту рослинну частину, залишивши в композиції поряд з каменями й піском строгі дерева й чагарники, що в сукупності мали символізувати гори, потоки, каскади, озера тощо. Підкреслений аскетизм сприймався як знак напруженої духовності. Дзенський сухий сад скоро поповнився новим варіантом — пласким садом, невелика площа якого являла собою композицію тільки з каменів, піску чи гальки, що нерідко обрамовувалася стіною чи просто виокремлювалася у природному просторі своєю підкресленою площинністю, особливо в сусідстві з іншим садом. Наприклад, буддійській «сад каменів» в Кіото (поч. XVI ст.) [2, с. 618].

Особливе значення мав третій тип дзенського саду — сад, який створювався перед входом до чайного павільйону й був необхідною складовою чайної церемонії, що у XIV ст. вийшла за межі дзенських монастирів і у XV ст. завоювала аристократичне середовище у формі тясукі — гри в чай, витонченої розваги, пов'язаної з дегустацією й визначенням бездоганного смаку. Перетворення ритуалу чаювання в канонізовану церемонію, залучення до неї всіх прошарків японського суспільства потребувало часу, який майстрами садового мистецтва був використаний для детальної розробки типу чайного саду, що постав як традиційна композиція з каменів, дерев, чагарників, водойм чи водних резервуарів, доповнена кам'яними посудинами для обмивання рук та кам'яними ліхтарями, виготовлення яких мало свої канонічні засади й було представлене різноманітним визнаним форм. А чайні будиночки – тясіцу, що походили на малі бідні хижки східних мудреців, були достатньо скромними як за зовнішнім виглядом, так і за внутрішнім оздобленням [5, с. 101].

У підборі дерев японського саду перевагу надавали хвойним. Проте багато і ошатних листяних порід. Перше місце, звичайно, за японським кленом, з витонченим червоним листям; бамбук, який додає витончений відтінок будь-якому пейзажеві; японська камелія – одне з улюблених квітучих дерев; і сакура – японська вишня [5, с. 101]. З іншої сторони, чотирма «символами досконалих» у Японії вважалися бамбук, орхідея, дика слива і хризантема [2, с. 618].

Отже, підсумовуючи усе вище сказане, можна виділити принципи створення японського саду. По-перше, це – вільна композиція саду і, як правило, асиметрична. По-друге, характерною рисою японського стилю є

те, що в житті і в мистецтві японці найбільше цінували природну красу матеріалу та незавершеність форми, яка давала волю уяві. Третій важливий принцип – лаконізм, тому що японська естетика стверджує: «Усе зайве – потворне». Тому в традиційному японському саду, на відміну від європейського, мінімум елементів озеленення чи малих архітектурних форм: якщо чайний павільйон, то, безперечно, один; якщо місток, то теж один; якщо розкидисте пишне дерево, то одне як акцент серед іншої зелені (якщо остання взагалі наявна).

Висновки. Таким чином, проникнення в Японію в VI ст. буддизму призвело до його своєрідного поєднання зі стародавньою релігією сінто і сприяло формуванню у садово-парковому мистецтві традиційної японської естетики природних форм. Так, у японських садах головним є не штучне планування, а виявлення природного образу природи, створення найкращих умов для споглядання і переживання пов'язаних з цим асоціацій. Дерева вирощувались таким чином, щоб вони ефектно контрастували між собою за формою та кольором листя і не закривали кружало місяця. Пальма повинна була знаходитися поряд з вікном, щоб під час дощу можна було слухати «музику крапель», а біля водопаду, який обов'язково розташовували в глибині саду, укладали камені так, щоб звук води був чутний здалека. Ось так японці підкреслювали красу і гармонію природи.

Сучасне існування традиційного японського саду в усьому багатстві напрацьованих ним феноменів, використання принципів цього унікального мистецтва як складової сучасного екстер'єру або інтер'єру (наприклад, зимовий сад), що в умовах урбанізації дає змогу людині не втрачати внутрішній баланс духовних сил і зв'язок з природою, підтверджує життєвість світоглядних начал, розвинутих і закріплених діяльністю в культурній царині японського Середньовіччя.

Подальші дослідження планується проводити за темами глибшого дослідження дизайну садово-паркового середовища у світі й Україні зокрема, а також використання багатого світового досвіду в сучасному ландшафтному дизайні.

Література:

1. Всеобщая история искусств. В шести томах. – Т. 4. Книга 2 / Под общей редакцией Ю.Д. Колпинского и Е.И. Ротенберга. – М.: Государственное издательство «Искусство», 1963.
2. Власов В.Г. Стили в искусстве. Словарь. – Т.1. – С.-Пб.: Кольна, 1995.
3. Історія світової культури. Культурні регіони / Керівник авт. колективу Л.Т.Левчук. 3-те вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 2000.
4. Николаева Н.С. Японские сады. – М., 1975.
5. Прокопов А.А. Об истории японских садов // Архитектура и престиж: Всеукраинский независимый журнал по архитектуре и дизайну. – №2-3 (36). – 2005. – с. 99-105.

Надійшла до редакції 18.04.2007